Florin Sterian

DEFICIENȚE DEFINIȚIONALE ÎN *DICȚIONARUL EXPLICATIV AL LIMBII ROMÂNE (DEX)*[*]

Apărut în anul 1975, *Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)* a cunoscut câteva modificări ulterioare, pe care am dori să le punctăm în preambulul demersului nostru. Acestea au constat în publicarea unui *Supliment* în 1988 („devenit necesar ca urmare a dezvoltării firești a vocabularului uzual"), a unei a doua ediții în 1996 („având la bază prima ediție, revăzută și îmbogățită prin introducerea cuvintelor din *Supliment* și din alte surse lexicale"), a unei „ediții revăzute și adăugite" (2009), care, pe lângă „punerea de acord ... cu normele ortografice, ortoepice și de punctuație (sic!) din ediția a II-a a *Dicționarului ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* ...., beneficiază și de o aducere la zi a inventarului lexical prin introducerea în lista de cuvinte a termenilor noi, înregistrați în *DOOM*[2], precum și a definițiilor acelor termeni care aparțin unor domenii de mare interes și de actualitate pentru publicul larg (informatică, finanțe, religie, drept, medicină etc.)". (Toate citările de până acum aparțin prefețelor respectivelor apariții editoriale.) În fine, ultima operare (2012) în corpusul definițional al *DEX*-ului a constat într-o „ajustare" reclamată de principiile așa-numitei „corectitudini politice".

Ținem să precizăm de la bun început că în această întreprindere a noastră nu avem în atenție lipsurile (consecință a dinamicii limbii) din lista de cuvinte, precum și de sensuri ale termenilor înregistrați în dicționarul de care ne ocupăm aici. Necesitatea unei radicale actualizări din acest punct de vedere este evidentă pentru orice utilizator avizat.

De asemenea, mărturisim că, în vederea întocmirii acestui material, nu am procedat la o parcurgere integrală a *DEX*-ului. Prezenta lucrare se bazează pe observațiile noastre rezultate din utilizarea dicționarului în cauză în activitatea lexicografică specifică pe care o desfășurăm, precum și ca urmare a consultării sale ocazionale. În consecință, apreciem ca necesară și precizarea că scopul acestui text nu este de a inventaria erorile depistate de noi în dicționarul pe care îl avem aici în atenție (o asemenea abordare ar fi condus, de altfel, la un material de proporții considerabile), ci de a arăta natura acestora – desigur, prin intermediul unor exemple.

[*] Textul de față a fost scris cu câțiva ani în urmă și avea în vedere cea mai nouă ediție (la vremea respectivă) a dicționarului în cauză. El a fost prezentat (oral) într-un cadru științific restrâns și, din anumite considerente, am hotărât să nu predăm materialul pentru publicare. Ceea ce a determinat schimbarea acestei decizii este apariția unei noi versiuni a *DEX*-ului (2016), care, din păcate, îi menține textului nostru o actualitate neștirbită.

BDD-A24874 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:13 UTC)

*
* *

DEX-ul are, în primul rând, aşa cum îi spune şi numele, un caracter explicativ. Vom începe, aşadar, cu problemele de natură definiţională din punctul de vedere al *sensului*. Iată două exemple privind tematica sportului (de altfel, un domeniu cu destule inadvertenţe de factură semantică în dicţionarul de care ne ocupăm aici):

> **HALF-TIME** s.n. **Repriză sportivă**[1].

În realitate, semnifică, la întrecerile sportive alcătuite din două părţi egale ca durată (reprize), **pauza** dintre aceste reprize.

> **SCOR**, *scoruri*, s.n. ◊ *Scor alb* = **meci nul**.

De fapt, înseamnă **scorul 0 la 0**. „Meci nul" se referă la o întrecere sportivă încheiată la egalitate, indiferent de scor (0–0, 1–1, 2–2 ş.a.m.d.).

Alte câteva definiţii neconforme cu realitatea:

> **TAIFÚN**, *taifunuri*, s.n. Vânt foarte puternic, cu furtună şi cu vârtejuri, care **ia naştere în partea de apus a Oceanului Pacific şi se manifestă** mai ales în estul Asiei şi **în estul Americii de Nord**.

Cunoaşterea unei geografii elementare te face să te întrebi cum este posibil acest lucru.

> **OU**, *ouă*, s.n. *Oul piciorului* = os proeminent care **uneşte laba piciorului cu partea de jos a femurului**.

Desigur, o anomalie, din punct de vedere anatomic.

> **MACÁZ**, *macazuri*, s.n. Dispozitiv montat la **bifurcarea a două linii** de tren, tramvai sau metrou **pe firul electric aerian**, care permite trecerea vehiculului de pe o linie pe alta.

O altă problemă pe care am dori să o semnalăm este cea a definiţiilor care se contrazic, una dintre acestea fiind, evident, incorectă (sau incompletă):

> **FÁLCĂ**, *fălci*, s.f. **1.** Fiecare dintre cele două oase ale feţei în care sunt fixaţi dinţii; **(la oameni) maxilar; (la animale) mandibulă**.
> **MANDÍBULĂ**, *mandibule*, s.f. 1. **Maxilar inferior (la om şi animale)**.
>
> **RĂŞÍNĂ**, *răşini*, s.f. Nume generic dat unor substanţe lipicioase, inflamabile, **secretate de diferite plante**, mai ales conifere, sau produse pe cale sintetică.
> **ŞÉLAC**, s.n. **1. Răşină** naturală (**de origine animală**) sau produsă sintetic, folosită la prepararea unor lacuri, a cerii roşii etc.

De asemenea, există, în *DEX*, unele formulări definiţionale pe care le apreciem a fi cel puţin echivoce:

> **AMFIBRÁH**, *amfibrahi*, s.m. Unitate ritmică formată, în metrica antică, dintr-o silabă lungă precedată şi urmată **de două silabe** scurte. ♦ Unitate ritmică alcătuită, în metrica modernă, dintr-o silabă accentuată precedată şi urmată **de două silabe** neaccentuate.

Formularea clară (ca să nu zicem corectă) ar fi fost **de câte o silabă scurtă/ neaccentuată**.

Uneori, probabil ca urmare a lipsei de atenţie, pot lua naştere situaţii care, prin paronimie, ajung să frizeze grotescul:

> **RETROVÉRSIE**, *retroversii*, s.f. (Med.) Înclinare a uterului posterior către **sacru**. (**SÁCRU[1], Ă**, *sacri, -e*, adj. **1.** Cu caracter religios; privitor la religie, care aparţine religiei. ♦ Sfânt. ◊ *Foc sacru* = vocaţie, talent. **2.** Fig. Care inspiră sentimente de

[1] Menţionăm că marcarea – pe tot parcursul acestui material – cu caractere îngroşate a unor cuvinte din definiţiile utilizate exemplificator ne aparţine.

BDD-A24874 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:13 UTC)

venerație; scump. **SÁCRUM** s.n. Os triunghiular [[2]format din cinci vertebre sudate] situat în partea inferioară a coloanei vertebrale şi care, împreună cu oasele pelviene, formează bazinul.)

(Corect, desigur, **sacrum**.)

DAMF, *damfuri*, s.n. (Fam.) Miros dezagreabil, caracteristic (de alcool) pe care îl **exaltă** cineva sau ceva. (**EXALTÁ**, *exălt*, vb. I. **1.** Tranz. şi refl. A [se] înflăcăra peste măsură; a [se] entuziasma. **2.** Tranz. [Rar] A slăvi, a proslăvi, a glorifica. **EXALÁ**, *exăl*, vb. I. Tranz. **1.** A emite, a împrăştia, a degaja vapori, mirosuri etc.; a emana [**1**]. **2.** Fig. A exterioriza, a manifesta, a exprima.)

(Corect – **exală**.)

În ceea ce priveşte ultima ediție a *DEX*-ului (2009), alterarea sensului poate avea drept cauză lipsa actualizării:

HÚSĂŞ, *husăşi*, s.m. (Înv. şi reg.) Numele unei vechi monede ungureşti de argint, care a circulat şi la noi, mai ales în Transilvania, în **veacul trecut**.

(E vorba, în fapt, de secolul al XIX-lea.)

*
* *

Un alt fenomen nedorit întâlnit în *DEX* şi la care am dori să ne referim este cel al redundanței. Astfel, primul aspect pe care îl avem în vedere este utilizarea superfluă a mărcii diatehnice atunci când domeniul de referință reiese cu claritate din cuprinsul definiției pe care o precedă:

BABÓI, *baboi*, s.m. (**Iht**.) 1. Denumire generică dată **peştilor** de apă dulce.
LÍMBĂ (**Iht**.) *limbă-de-mare* = **peşte** marin cu corpul oval şi asimetric, cu ambii ochi situați pe o singură parte (*Solea nasuta*).

(Iht. = ihtiologie; **IHTIOLOGÍE** s.f. Ramură a zoologiei care se ocupă cu studierea **peştilor**; ihtiografie.)

OOTÉCĂ, *ooteci*, s.f. (**Entom**.) Pungă în care sunt închise oăle (sic!) la **insectele** ortoptere.
PSEUDOSCORPIÓN, *pseudoscorpioni*, s.m. (**Entom**.) **Insectă** asemănătoare cu scorpionul, fără coadă şi fără venin.
RĂȚIŞOÁRĂ, *răţişoare*, s.f. 2. (**Entom**.) Gen de **insecte** coleoptere lungi, brune-cenuşii, cu rostrul lățit, asemănător cu ciocul de rață, care atacă porumbul, sfecla, ovăzul etc. (*Tanymecus*).

(Entom. = entomologie; **ENTOMOLOGÍE** s.f. Ramură a zoologiei care se ocupă cu studiul **insectelor**.)

(Aici am dori să marcăm şi o altă fațetă a redundanței în *DEX*, sintagme precum **insecte ortoptere** sau **insecte coleoptere** prezentând un caracter pleonastic; iar pe de altă parte, folosirea adjectivală a termenilor desemnând respectivele ordine de insecte nu se poate justifica în toate cazurile, nefiind înregistrată la locul alfabetic unde se face glosarea acestora:

COLEOPTÉR, *coleoptere*, **s.n.** [La pl.] Ordin de **insecte** cu patru aripi dintre care cele două superioare (elitre), întărite, au rol de protecție pentru celelalte două, care sunt subțiri, membranoase şi servesc la zbor; [şi la sg.] **insectă** care face parte din acest ordin.)

[2] În situațiile în care definițiile ilustrative preluate din *DEX* conțineau paranteze rotunde şi au fost încadrate în lucrarea noastră într-un context delimitat, la rândul său, de paranteze rotunde, le-am transformat pe primele în paranteze drepte.

BDD-A24874 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:13 UTC)

PLACÉBO s.n. (**Farm**.) **Medicament** (sau preparat) inactiv prescris fie pentru a-i face plăcere pacientului, fie în scopuri experimentale, pentru a studia efectele **farmaceutice** ale **medicamentului** şi reacţiile psihice ale pacientului.

(Farm. = farmacie; farmacologie; **FARMACÍE**, *farmacii*, s.f. **1.** Ştiinţă care se ocupă cu prepararea, păstrarea, controlul şi distribuirea **medicamentelor**. **FARMACOLOGÍE** s.f. Ştiinţă care se ocupă cu studiul originii, proprietăţilor fizice şi chimice, compoziţiei, clasificării şi acţiunii terapeutice a **medicamentelor** asupra organismului.)

CINÉ-VERITÉ s.n. (**Cin**.) Gen de **cinematografie** care acordă mare importanţă improvizaţiei şi îşi propune să surprindă realitatea în toată spontaneitatea ei.

(Cin. = cinema; cinematografie.)

Din păcate, un fenomen lingvistic întâlnit pe scară largă în *DEX* este *pleonasmul*. Citãm, dintr-o listă altminteri foarte lungă:

BIOGÉN, -Ă, *biogeni, -e*, adj. ♦ (Substantivat, n.) **Îngrăşământ agricol** obţinut din culturi de bacterii bogate în azot. (**ÎNGRĂŞĂMÂNT**, *îngrăşăminte*, s.n. Gunoi organic, băligar de vite sau produs mineral, folosite pentru a mări fertilitatea solului **agricol**.)

BUDĂI, *budăie*, s.n. (Reg.) **2.** Trunchi scobit, întrebuinţat ca **ghizd la fântână**. (**GHIZD,** *ghizduri,* s.n. **1.** Perete făcut din bârne, piatră, tuburi etc., cu care se căptuşeşte **o fântână** pe dinăuntru. **2.** Împrejmuire de piatră, de bârne etc. în jurul **unei fântâni** de la sol în sus; colac.)

DEFLORÁ, *deflorez*, vb. I. Tranz. A rupe **membrana himenului** în urma unui act sexual, a unui examen ginecologic sau a unei intervenţii chirurgicale, a face să-şi piardă virginitatea; a dezvirgina. (**HÍMEN**, *himene*, s.n. **Membrană** care închide, parţial, vaginul la virgine.)

DEMÉNŢĂ, *demenţe*, s.f. **Alienaţie mintală**; nebunie. (**ALIENÁŢIE** s.f. [Livr.] Termen generic pentru orice boală **mintală**; nebunie, demenţă.)

HÂRDĂU, *hârdaie*, s.n. Vas făcut din **doage de lemn**, dintre care două pot fi mai lungi şi găurite, servind ca toarte, folosit la păstrarea sau la transportarea lichidelor; ciubăr.
(**DOÁGĂ**, *doage*, s.f. **1.** Fiecare dintre bucăţile **de lemn** [puţin încovoiate] care formează corpul unor vase strânse în cercuri.)

HÂRŢI[1] interj. (În expr.) *Hârţi încoace* (sau *încolo), scârţi încolo,* exprimă o încercare nereuşită de a **urni din loc** un lucru greu. (**URNÍ**, *urnesc*, vb. IV. Tranz. şi refl. A [se] mişca, a [se] deplasa [cu greu] **din locul unde se află**.)
HIDROTROPÍSM, *hidrotropisme*, s.n. Mişcare de orientare a rădăcinilor plantelor superioare şi a **miceliilor de ciuperci** spre locurile mai umede ale solului. (**MICÉLIU**, *micelii*, s.n. Sistem de filamente subţiri şi ramificate care alcătuieşte aparatul vegetativ al majorităţii **ciupercilor**.)

IEFTINĂTÁTE s.f. Calitatea de a fi ieftin; situaţie caracterizată prin **preţuri ieftine**. (**IÉFTIN, -Ă**, *ieftini, -e*, adj. **1.** Care are un **preţ** [relativ] mic, care nu costă scump.)

(De altfel, şi definiţia-martor utilizată de noi conţine un pleonasm – **costă scump**.)

BDD-A24874 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:13 UTC)

LIPÍ, *lipesc*, vb. IV ♦ Spec. A închide un plic, umezindu-i marginea cleioasă şi **suprapunând**-o **peste** cealaltă margine. (**SUPRAPÚNE**, *suprapun*, vb. III. Tranz. A aşeza, a pune un lucru deasupra altuia; a plasa, a aşeza ceva **peste** altceva.)

LUCEÁFĂR, *luceferi*, s.m. **2.** Fig. Epitet dat unui om **ilustru cu calităţi deosebite**. (**ILÚSTRU, -Ă**, *iluştri, ilustre*, adj. Strălucit, celebru, vestit prin **calităţile sale deosebite**.)

RODOPSÍNĂ s.f. (Biol.) Albumină prezentă în **retina ochiului**. (**RETÍNĂ**, *retine*, s.f. Membrană internă, nervoasă, a globului **ocular**, sensibilă la lumină, alcătuită din mai multe straturi de celule, pe care se formează imaginea vizuală.)

SURGÚCI, (**1**) *surguciuri*, s.n., (**2**) *surguci*, s.m. **1.** S.n. **Panaş din pene** (de struţ) împodobit cu pene scumpe, purtat la turban sau la işlic de sultani, de înalţi demnitari turci sau de unii domni români. (**PANÁŞ**, *panaşe*, s.n. Mănunchi de **pene**[1] [colorate] care împodobea altădată [în unele ţări şi astăzi] chipiul sau coiful militarilor, turbanul unor demnitari etc.; penaj. ♦ P. gener. Mănunchi de **pene**[1] folosit ca podoabă.)

(De remarcat că în acest caz pleonasmul ar fi putut fi evitat deschizând paranteza puţin mai devreme: „Panaş [din pene de struţ]“, situaţie în care informaţia suplimentară despre pasărea de la care provin cel mai adesea penele ar fi permis apariţia termenului în această combinaţie de cuvinte. Iar în altă ordine de idei, se impune şi corecţia că nu are cum să fie vorba de **pene** scumpe, ci de **pietre** scumpe.)

Cu precizarea că, la rigoare, putem reproduce din *DEX* sute de exemple de definiţii conţinând formulări pleonastice, mai oferim doar două asemenea mostre:

MANGÁL, (**2**) *mangaluri*, s.n. Expr. *A târnosi manganul* = **a pierde vremea în zadar**.

(De menţionat, în acest caz, că nu se poate şti dacă e vorba de **mangal** sau de **mangan**.)

VIS, (**1**) *vise*, (**2, 3**) *visuri*, s.n. **3.** Fig. **Iluzie deşartă**.

Şi, la finalul acestei părţi a lucrării noastre, iată şi definiţia din *DEX* a termenului „pleonasm”:

PLEONÁSM, *pleonasme*, s.n. Eroare de exprimare constând în folosirea alăturată a unor cuvinte, expresii, propoziţii etc. care **repetă** în mod inutil **aceeaşi** idee.

*
* *

DEX-ul se doreşte a fi şi un dicţionar al limbii române cu caracter general. Cu alte cuvinte, este de aşteptat ca în definiţiile formulate să nu fie folosite vocabule care să nu primească, la rândul lor (în postură de cuvânt-titlu), o definiţie în lucrarea de care ne ocupăm aici (şi nu ne referim, desigur, la nume proprii). Însă acest fapt nu se petrece întotdeauna. Iată câteva exemple (e vorba de cuvintele marcate cu caractere îngroşate):

BDD-A24874 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:13 UTC)

CORNURÉLE s.n. pl. Colţişoare, **unghiuleţe**.
ECTOPLÁSMĂ, *ectoplasme*, s.f. **2.** Substanţă spirituală pe care spiritiştii susţin că o emană mediile în timpul transei; **teleplasmă**.
EXOGÍRĂ, *exogire*, s.f. Gen fosil de lamelibranhiate cu valvele inegale şi **umboanele** răsucite în spirală, existent în jurasicul superior.
GIUVAIERGERÍE, (**2**) *giuvaiergerii*, s.f. **1.** Arta **giuvaiergeritului**.
GUANÍNĂ s.f. (Chim., Biol.) Bază azotată **purinică**, prezentă în ţesuturi animale şi derivate organice.
HANZÉLĂ, *hanzele*, s.f. Instalaţie de fabricat bomboane, caramele, având ca elemente principale o maşină de **rolat**, un dispozitiv de ştanţare şi o pompă cu care se introduce umplutura.
HIDROGÉN s.n. ◊ *Hidrogen fosforat* = combinaţie a fosforului cu hidrogenul, care se prezintă ca un gaz incolor, foarte toxic; **fosfină**.
HIDRÚRĂ, *hidruri*, s.f. ◊ (Chim.) *Hidrură de bor* = **boran**.
IMAGOLOGÍE s.f. Ramură a **sociopsihologiei** care cercetează sistematic reprezentările pe care le au popoarele sau clasele sociale despre ele însele.
IMPRÓPRIU, -IE, *improprii*, adj. **2.** Necorespunzător, **nerecomandabil**, **neindicat** (pentru ceva).

(De altfel, numai cuvintele formate prin intermediul prefixului „ne-” utilizate în definiţii şi care nu se regăsesc ca „intrări” în dicţionar sunt de ordinul zecilor.)

ONANÍE[2] s.f. 1. Producere a plăcerii sexuale, la bărbat, prin autoexcitare; masturbaţie, onanism, **malahie**.
ORT[1], *orţi*, s.m. (Înv. şi pop.) ◊ *Ortul **starostesc*** (sau *vătăşesc*) = taxă specială în Moldova (sau, respectiv, în Ţara Românească) plătită unui staroste pentru vinul adus la vânzare în târguri.

Şi prezentăm şi o situaţie în care pe bună dreptate vocabula în cauză nu este înregistrată în calitate de cuvânt-titlu în dicţionar, locul său găsindu-se, din punctul nostru de vedere, undeva pe traseul dintre etimologia populară şi hipercorectitudine – în orice caz, ea neaparţinând limbii literare şi prin urmare neavând ce căuta într-o definiţie perifrastică:

AMIDÍNĂ, *amidine*, s.f. Substanţă organică pe bază de amidă, folosită în **medicamentaţie**.

Sunt şi situaţii în care utilizarea în definiţii a unor termeni nu are acoperire în definiţia pe care aceştia o primesc, la rândul lor, la locul lor alfabetic. Astfel, se întâlnesc în *DEX* cazuri (deloc puţine) în care un cuvânt este utilizat cu o valoare gramaticală nemenţionată la locul unde este definit. Un asemenea exemplu am oferit mai sus (vezi **RĂŢIŞOARĂ**), dar mai reproducem unul, având astfel prilejul să marcăm şi comiterea unui dublu pleonasm într-un grup de doar trei cuvinte:

OCTOCORALIÉR, *octocoralieri*, s.m. (La pl.) Subclasă de **celenterate antozoare marine** coloniale cu opt tentacule; (şi la sg.) animal din această subclasă. (**ANTOZOÁR**, *antozoare*, **s.n.** [La pl.] Clasă de **celenterate marine** care cuprinde polipii izolaţi sau grupaţi în colonii; coralier *[Anthozoa]*; [şi la sg.] animal din această clasă.)

Pe de altă parte, la lipsa din definiţia unui cuvânt a valorii morfologice cu care este utilizat în explicarea altor vocabule se poate adăuga (chiar mai grav) lipsa sensului:

SPERMATÍDĂ, *spermatide*, s.f. (Biol.) Celulă **germinală** masculină rezultată prin diviziunea spermatocitului. (**GERMINÁL** s.m. A şaptea lună a anului, de la 21 martie la 18 aprilie, în calendarul adoptat în timpul Revoluţiei Franceze din 1789–1794.)

BDD-A24874 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:13 UTC)

Şi tot aici vom face referire şi la situaţiile în care o definiţie trimite la un număr de sens inexistent al altei definiţii:

> **MALARIOLOGÍE** s.f. Ramură a medicinii care studiază prevenirea şi tratarea malariei; paludologie (**2**).
> **PALUDOLOGÍE** (Med.) Malarologie.

(Menţionăm că flexiunea de genitiv neconformă cu norma de scriere [„medicinii" – vom reveni pe această temă], în cazul primei definiţii, precum şi scrierea greşită a unicului cuvânt ce reprezintă cea de-a doua definiţie aparţin lucrării pe care o avem aici în atenţie.)

*
* *

Un alt aspect asupra căruia am vrea să ne oprim priveşte circularitatea – altminteri, o caracteristică firească a dicţionarelor. Sunt însă şi situaţii când acest concept îmbracă o formă inacceptabilă într-o lucrare lexicografică – e vorba de aşa-numita *circularitate absolută*. Iată câteva exemple:

> **ACT**, *acte*, s.n. **1. Document** eliberat, emis etc. de o autoritate prin care se atestă un fapt, o obligaţie, identitatea cuiva etc.
> **DOCUMÉNT**, *documente*, s.n. **1. Act** prin care se adevereşte, se constată sau se preconizează un fapt, se conferă un drept, se recunoaşte o obligaţie.

> **RECIPIÉNT**, *recipiente*, s.n. **Vas** destinat pentru păstrarea şi transportarea unui lichid, a unui gaz sau a unui material solid sub formă de granule sau de pulbere.
> **VAS**, *vase*, s.n. **1. Recipient** de sticlă, de metal, de lemn, de pământ etc., de diferite forme şi mărimi, care serveşte la păstrarea (şi transportul) lichidelor, al unor materii solide sau ca obiect de ornament.

> **CÁMERĂ**, *camere*, s.f. **I. 1. Încăpere** într-o clădire; **odaie**.
> **ÎNCĂPÉRE**, *încăperi*, s.f. **Cameră**, **odaie**.
> **ODÁIE**, *odăi*, s.f. **1** (Pop.) **Cameră**, **încăpere**,

unde definiţiile grupate de noi funcţionează într-un cerc vicios, prin trimiterea reciprocă şi exclusivă de la una la cealaltă (sau celelalte).

De asemenea, rămânând pe tărâmul circularităţii (*mediate*, de data aceasta), apreciem drept contraindicată (ca să nu zicem de neacceptat) definirea unor aşa-numite adjective provenite din participii utilizând chiar participiul de origine:

> **CALCOGRAFIÁT, -Ă**, *calcografiaţi, -e*, adj. Care a fost **calcografiat**.
> **OMORÁT, -Ă**, *omorâţi, -te*, adj. (Adesea substantivat) Care a fost **omorât**, ucis; mort.

*
* *

Prezentăm şi o eroare depistată într-o definiţie realizată prin incluziune (sau hiperonimică), unde (ca urmare a unei neatenţii, nu ne îndoim) ca gen proxim în definirea unui substantiv este utilizat un verb:

> **CONEXÁRE**, *conexări,* s.f. ♦ (Jur.) **A uni** pentru a fi soluţionate împreună, în acelaşi dosar, două sau mai multe pricini între care există conexitate.

(De altfel, precizăm că este unica inadvertenţă de acest fel întâlnită de noi în lucrarea de care ne ocupăm aici.)

BDD-A24874 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:13 UTC)

*
* *

Dacă mai sus ne-am raportat la caracterul explicativ şi general al *DEX*-ului, în continuare ne vom îndrepta atenţia şi asupra caracterului său normativ. Astfel, ediţia „revăzută şi adăugită” – 2009 ne anunţă cu privire la „punerea de acord ... cu normele ortografice, ortoepice şi de punctuaţie din ... *DOOM*[2]”.

Vom trata problema sub două aspecte. Primul ia în considerare normativele rămase nemodificate (aceleaşi în cele două ediţii ale *DOOM*), iar al doilea aspect are în vedere modificările introduse de *DOOM*[2].

În ceea ce ne priveşte, putem fi de acord cu o atitudine de înţelegere faţă de posibilitatea apariţiei unor anumite „scăpări” (poate chiar inerente, până la un anumit punct, într-o lucrare de asemenea amploare). Însă numărul acestor erori este mult prea mare. Iar când o greşeală se mai şi repetă (uneori chiar sistematic), situaţia devine, din punctul nostru de vedere, greu de acceptat. Dăm câteva asemenea exemple (pentru început, dintre cele raportate la normele impuse de prima ediţie a *DOOM*-ului şi păstrate în următoarea), cu precizarea că nici măcar nu am folosit, în situaţiile prezentate, toate ocurenţele neconforme cu regulile, pe care *DEX*-ul ni le livrează:

> **AMIDÓN** s.n. Substanţă organică ce se găseşte în seminţele, fructele şi **tuberculele** plantelor şi care se foloseşte în industria alimentară, chimică etc.
> **BATÁT, -Ă**, *bataţi, -te*, s.m. şi f. **1.** s.m. Plantă perenă din ţările calde, cu tulpina lungă, târâtoare, cu frunze mari, cu flori albe sau roz, cultivată pentru **tuberculele** sale comestibile bogate în amidon, vitamine şi zahăr, cartof dulce *(Ipomoea batatas)*.
> **MANIÓC** s.m. Plantă erbacee tropicală, din ale cărei **tubercule** se extrage tapioca (*Manihot esculenta*); *p. ext.* tapiocă.
> **TAPIÓCĂ** s.f. Substanţă alimentară făinoasă, extrasă din **tuberculele** manioculuiui, folosită în alimentaţia copiilor.

(Corect, desigur, ca formă de plural, **tuberculi**.)

> **AJÚN**, *ajunuri*, s.n. **1.** Zi sau, *p. ext.*, perioadă de timp care **precede** un eveniment.
> **TEOGONÍE**, *teogonii*, s.f. (În religiile politeiste) Naşterea zeilor, ca act care **precede** cosmogonia.
> **ANTECEDÉNT, -Ă**, *antecedenţi, -te*, s.n., adj. (La pl.) Simptome (personale sau ereditare) care **preced** o boală şi care trebuie să fie cunoscute de medic în vederea stabilirii diagnosticului şi a tratamentului.
> **MAJORÉTĂ**, *majorete*, s.f. Fiecare dintre tinerele care, îmbrăcate în uniforme asemănătoare celei de toboşar, **preced** o defilare, deschid un spectacol, susţin o echipă sportivă etc., executând în ritmul muzicii paşi de dans sau figuri de jonglerie.

(Neputându-ne abţine să marcăm şi ridicolul ultimei definiţii, referitor la „uniforma de toboşar”, corect, pentru vocabula avută în atenţie, ca formă de indicativ prezent, persoana a III-a, atât pentru singular, cât şi pentru plural – **precedă**.)

> **CUTIREÁCŢIE**, *cutireacţii*, s.f. Test care constă în provocarea unei reacţii cutanate **inflamatorii**, utilizat pentru diagnosticarea diferitelor boli.
> **DERMATÍTĂ**, *dermatite*, s.f. **1.** Inflamaţie a pielii; (la pl.) nume generic dat unei grupe de maladii **inflamatorii** ale pielii; dermită.
> **HEPATÍTĂ**, *hepatite*, s.f. Denumire generică dată afecţiunilor **inflamatorii** de natură virotică, microbiană sau toxică ale ficatului.
> **STRICTÚRĂ**, *stricturi*, s.f. (Med.) Strâmtare a unor canale din organism (ca urmare a unor leziuni **inflamatorii**, cicatrice etc.).

(Corect, ca formă de feminin, atât la singular, cât şi la plural – **inflamatoare**.)

BDD-A24874 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:13 UTC)

Nici în ceea ce priveşte concordanţa cu normele introduse (sau modificate) de *DOOM*[2] lucrurile nu stau mai bine. Iată, din multitudinea de potenţiale exemple, câteva care se repetă pe scară largă:

INDISPÚS, -Ă, *indispuşi, -se*, adj. Care nu este **bine dispus**, care este supărat, mâhnit.
ÎNVESELÍT, Ă, *înveseliţi, -te*, adj. Care a devenit vesel, **bine dispus**.
JOVIÁL, -Ă, *joviali, -e*, adj. **Bine dispus**, vesel, voios, glumeţ, comunicativ.
NEDISPÚS, -Ă, *nedispuşi, -se*, adj. Care nu este **bine dispus**, care este supărat, mâhnit.

(Scrierea corectă – **binedispus**.)

LEÁNDRU, *leandri*, s.m Arbust **mediteranean**, înalt până la cinci metri, cu frunze lanceolate şi cu flori albe, gălbui sau roşii plăcut mirositoare, cultivat la noi ca plantă ornamentală (*Nerium oleander*).
MIGDÁL, *migdali*, s.m. Pom fructifer **mediteranean**, din familia rozaceelor, cu frunze lanceolate, cu flori albe sau trandafirii şi cu fructe drupe comestibile (*Amygdalus communis*).
PĂLIÚR, *păliuri*, s.m. Arbust spinos de origine **mediteraneană**, din al cărui lemn greu, dur şi elastic se fac cozi de unelte (*Paliurus spina-christi*).
RÓŞCOV, *roşcovi*, s.m. Mic arbore din familia leguminoaselor, originar din Arabia, cultivat în regiunea **mediteraneană**, cu frunze compuse, cu foliole eliptice, persistente, cu fructe (păstăi) lungi, dulci şi comestibile (*Ceratonia siliqua*).

(Corect – **mediteraneean**, **mediteraneeană**.)

COÁMĂ, *coame*, s.f. ♦ Linie de intersecţie (orizontală sau oblică) a două **versante** de acoperiş.
DÓLIE, *dolii*, s.f. **1.** Şanţ sau unghi format la intersecţia a două **versante** de acoperiş.
JILÍP, *jilipuri*, s.n. Construcţie în formă de jgheab, făcută din pământ, din bârne, din beton etc. pe **versantele** cu pante ale munţilor şi dealurilor, folosită pentru scoaterea, prin alunecare, a buştenilor tăiaţi din pădure.

(De notat, în acest caz, şi prezenţa pleonasmului – **versantele cu pante**: **VERSANT**, *versanţi*, s.m. Coastă a unui munte sau a unui deal; **pantă**.)

ZĂNOÁGĂ, *zănoage*, s.f. **1.** Depresiune circulară cu **versante** prăpăstioase în zona munţilor înalţi; căldare.

(Aşadar, după normele modificate de *DOOM*[2], unica formă de plural acceptată – **versanţi**.)

BRONHOFONÍE s.f. Rezonanţă puternică a vocii şi a respiraţiei la bolnavii de pneumonie, bronşită, **astmă** etc.
NĂDÚF, (**3**) *nădufuri,* s.n. (Pop.) Senzaţie de greutate în respiraţie, care constituie simptomul mai multor boli; sufocare, înecăciune; *spec.* **astmă**.
STENAHORÍE s.f. (Înv.) **1.** Greutate în respiraţie, năduf; **astmă**.
STROH s.n. (Reg.) **1.** Rămăşiţă de fân (sfărâmat) cu care se fac (la ţară) inhalaţii pentru bolnavii care suferă de **astmă**, bronşită etc. şi baie pentru copii.

(Corect – **astm**.)

EX ABRUPTO loc. adv. **Dintr-o dată**, brusc, pe nepregătite.
HORP interj. (Reg.) Cuvânt care imită zgomotul pe care îl face cineva când soarbe **dintr-o dată** şi repede.
ÎMBUCÁ, *îmbuc*, vb. I. **1.** Tranz. A mânca (în grabă, ce se nimereşte); a înghiţi ceva **dintr-o dată**.
RĂSUFLÁRE, *răsuflări*, s.f. ◊ Loc. adv. *Dintr-o răsuflare* = **dintr-o dată**, repede.

(Noua scriere corectă – **dintr-odată**.)

CĂLĂÚZĂ, *călăuze*, s.f. **2.** Persoană care **îndrumează** într-o acţiune, într-un domeniu de cercetare etc.; conducător, îndrumător.

BDD-A24874 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:13 UTC)

DIRECTÓR[1], -OÁRE, *directori, -oare*, adj., s.f., s.n. ♦ Fig. Care indică linia de conduită, care **îndrumează** (activitatea).
LUMINÓS, -OÁSĂ, *luminoşi, -oase*, adj., s.f. **4.** Fig. Care călăuzeşte, **îndrumează**; demn de urmat.
REGULATÓR, -OÁRE, *regulatori, -oare*, adj., s.n., s.m. şi f. **1.** Adj. Care regulează, sistematizează, care stabileşte regularitatea unei mişcări sau a unei funcţii, care **îndrumează** sau conduce. **4.** S.m. şi f. Persoană care stabileşte, **îndrumează** sau conduce un sistem de reglare.

(După *DOOM*[2], singura formă acceptată de indicativ prezent, persoana a III-a – **îndrumă**.)

DEFINITÍV, -Ă, *definitivi, -e*, adv. ◊ *Hotărâre definitivă* = hotărâre a unui organ de jurisdicţie împotriva căreia nu mai există **nici o** cale ordinară de atac (apel, recurs).
GHIÓTURA s.f. art. (În loc. adv.) *Cu ghiotura* = în număr, în cantitate mare; fără **nici o** deosebire; cu grămada.
ÎMPĂRŢÍ, *împárt*, vb. IV ◊ Expr. *A nu avea ce împărţi* sau *a nu avea nimic de împărţit* (cu cineva) = a nu avea **nici o** legătură, nimic comun (cu cineva).
ÚŞĂ, *uşi*, s.f. ◊ Expr. *A lăsa* (pe cineva) *după uşă* = a nesocoti (pe cineva), a nu da (cuiva) **nici o** atenţie.

BÁTE, *bat*, vb. III ◊ Expr. *A bate (pasul) pe loc* = a nu realiza **nici un** progres într-o acţiune, a nu înainta într-o problemă.
ERIJÁ, *erijez*, vb. I Refl. (Urmat de determinări introduse prin prep. „în") A-şi atribui fără **nici un** drept o situaţie, un rol care conferă autoritate, a se da drept…, a voi să treacă drept…
HĂU[1], *hăuri*, s.n. ◊ Expr. (Pop.) *Cât (e) hăul* = niciodată; cu **nici un** preţ.
NUD, Ă, (**1, 3, 4**) *nuzi, -de*, adj., (**2**) *nuduri,* s.n. **1.** Adj. (Despre oameni sau despre corpul lor) Fără **nici un** veşmânt, complet dezbrăcat, gol.

(Corect, după noile norme, atunci când e vorba de adjective pronominale – **nicio**, **niciun**.)

Pe de altă parte, trebuie spus că inadvertenţele ce ţin de normarea limbii întâlnite în *DEX* nu se limitează la genul de exemple pe care le-am oferit mai sus. Ele includ multiple alte deficienţe de natură gramaticală sau chiar de punctuaţie. O parte dintre acestea pot fi puse, desigur, pe seama neatenţiei, şi nu ne-am propus, aşa cum precizam la începutul acestui material, să facem un inventar al lor. Din păcate însă, sunt şi situaţii când aceste neajunsuri conduc la denaturarea sensului unei definiţii. Iată un asemenea exemplu:

MAGNETON, *magnetoni*, s.m. (Fiz.) Unitate de măsură pentru magnetismul electronului şi **a** nucleelor atomice.

(Acordul corect al articolului posesiv [genitival], în acest caz – **al**).

*
* *

Trebuie să precizăm că nu ne vom lansa, cu această ocazie, în analize care ţin de un „reglaj fin" al definiţiei. Şi aici avem în vedere aspecte precum: măsura în care cantitatea de informaţie semantică la care se face apel în cazul definiţiilor logice (prin incluziune) este suficientă (sau nu – definiţii hipo-/hiperspecifice); modul în care sunt ordonate, în succesiune, sensurile în cadrul cuvintelor polisemantice; unitatea (sau lipsa acesteia) în alegerea genului proxim pentru definirea cuvintelor aparţinând aceleiaşi paradigme lexico-semantice; (in)consecvenţa în precizarea

BDD-A24874 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:13 UTC)

mărcilor de uzaj pentru vocabule cu statut lexico-semantic similar; măsura în care se justifică definirea perifrastică (aproape) identică pentru perechi (sau chiar lanţuri) de sinonime (în unele cazuri aflate chiar în proximitate); alternarea definiţiilor de tip ştiinţific/preştiinţific pentru termeni specializaţi aparţinând aceluiaşi domeniu etc. Apreciem că o asemenea abordare ar face notă discordantă cu tipurile de erori de care ne-am ocupat până acum.

*
* *

Nu am vrea totuşi să încheiem fără a ne referi la un aspect care ni se pare de asemenea important a fi adus în atenţie, în contextul temei pe care ne-am propus-o aici, şi anume definiţiile metalingvistice.

Astfel, dacă în ceea ce priveşte prepoziţiile şi conjuncţiile, articolele şi pronumele de diverse tipuri, precum şi interjecţiile, apreciem că asemenea definiţii îşi găsesc pe de-a-ntregul justificarea, în cazul substantivului lucrurile trebuie nuanţate.

Pe de o parte, avem în vedere diminutivele şi augmentativele, numele generice şi chiar situaţiile în care diferenţa specifică nu apare sau când (din motive întemeiate) informaţia care însoţeşte hiperonimul nu este suficientă pentru individualizare. În aceste cazuri, definiţiile metalingvistice sunt posibile şi poate chiar indicate (nu ne-am propus să dezvoltăm un asemenea subiect cu acest prilej).

Pe de altă parte (exceptând, aşadar, împrejurările enumerate mai sus în care se poate afla un substantiv), considerăm ca nejustificată alegerea de a apela la o astfel de definiţie în detrimentul celei perifrastice. Astfel, apreciem că în cazul unor vocabule precum

> **ADVENTÍSM** s.n. **Numele** unei doctrine religioase practicate de o sectă creştină care predică „a doua venire” apropiată a lui Hristos.
> **MATRIARHÁT** s.n. **Denumire** a perioadei comunei primitive, caracterizată prin stabilirea apartenenţei la gintă pe linia descendenţei materne.

definiţiile fireşti ar fi fost „Doctrină religioasă practicată […]”, respectiv „Perioadă a comunei primitive […]”.

Un edificator exemplu privind recurgerea neavenită la definiţiile de factură metalingvistică apreciem că îl constituie paradigma lexico-semantică a literelor alfabetului grec. Am ales să o reproducem integral, deoarece, pe lângă faptul că ne susţine afirmaţiile referitoare la alternanţa nejustificată a definiţiilor metalingvistice/ perifrastice – împărţite, în acest caz, „echitabil”, 8/9 –, ne oferă prilejul de a prezenta şi alte două aspecte pe care le considerăm în neregulă: pe de o parte, că alfabetul în discuţie nu este avut în vedere în integralitatea lui, ci doar selectiv (17 litere), iar pe de altă parte, cum o paradigmă lexico-semantică ce poate fi delimitată fără echivoc este tratată definiţional într-un mod eterogen greu de acceptat:

> **ÁLFA**[1], *alfa*, s.m. **1.** Numele primei litere a alfabetului grecesc, corespunzătoare sunetului „a”.
> **BÉTA**, *beta*, s.m. **1.** A doua literă a alfabetului grecesc, corespunzând sunetului *b*.
> **DÉLTA**, *delta*, s.m. A patra literă a aflabetului (sic!) grecesc (în formă de triunghi).
> **GÁMA**, (**1**) *gama*, s.m., s.f., **1.** S.m. A treia literă a alfabetului grecesc (folosită adesea şi ca simbol în matematică, fizică etc.).
> **ÍPSILON**, *ipsilon*, s.m. Numele celei de a douăzecea litere a alfabetului grecesc (şi neogrec), corespunzând sunetului „i”.

BDD-A24874 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:13 UTC)

KÁPPA, *kappa*, s.m. Numele celei de a zecea litere a alfabetului grecesc (şi neogrec), corespunzând sunetului *k*. **2.** Sunet notat cu această literă.
LÁMBDA, *lambda*, s.m. Numele celei de a unsprezecea litere a alfabetului grecesc (şi neogrec), corespunzând sunetului *l*.
MIU, *miu*, s.m. Numele literei *m* din alfabetul grecesc.
NIU, *niu*, s.m. Cea de a treisprezecea literă a alfabetului grecesc, corespunzând sunetului „n".
OMÉGA, *omega*, s.m. Numele ultimei litere a alfabetului grecesc, corespunzând sunetului *o*.
OMICRÓN, *omicron*, s.m. A cinsprezecea (sic!) literă a alfabetului grecesc (şi neogrecesc), corespunzând sunetului „o".
PI[4], *pi*, s.m. Numele celei de-a şaisprezecea litere din alfabetul grecesc (π), corespunzătoare literei româneşti *p*; sunet notat cu această literă.
PSI, *psi*, s.m. A douăzeci şi treia literă a alfabetului grecesc, corespunzând sunetelor *ps*.
RO, *ro*, s.m. A şaptesprezecea literă a alfabetului grecesc, corespunzând sunetului *r*.
SÍGMA, *sigma*, s.m. Numele celei de-a optsprezecea litere a alfabetului grecesc corespunzând sunetului *s*.
TÉTA, *teta*, s.m. A opta literă a alfabetului grecesc.
ZÉTA, *zeta*, s.m. A şasea literă a alfabetului grec corespunzând sunetului *z*.

*
* *

În pofida tuturor acestor deficienţe, apreciem că, la vremea lui, *Dicţionarul explicativ al limbii române (DEX)* a fost, în liniile sale generale, o lucrare de calitate – dovada constând şi în impunerea sa drept marcă de referinţă a lingvisticii româneşti. Considerăm însă că la o eventuală nouă ediţie, odată cu actualizarea listei de cuvinte şi consemnarea sensurilor nou apărute în limbă, trebuie să se procedeze şi la eliminarea sau măcar reducerea drastică a unor asemenea erori inacceptabile pe care ne-am propus să le relevăm prin acest material.

DÉFICIENCES DÉFINITIONNELLES DANS *LE DICTIONNAIRE EXPLICATIF DE LA LANGUE ROUMAINE (DEX)*

(Résumé)

Ce texte passe en revue les types d'erreurs les plus flagrantes repérés par l'auteur de cet article en ce qui concerne la définition lexicographique dans le *Dictionnaire explicatif de la langue roumaine (DEX)*; le but déclaré de sa démarche est celui de la constituer comme un indicateur qui contribue à améliorer la situation dans la perspective d'une nouvelle édition de ce dictionnaire-étalon de la langue roumaine.

Cuvinte-cheie: *DEX*, caracter explicativ, general, normativ, erori definiţionale.

Mots-clés: *DEX*, caractère explicatif, général, normatif, erreurs définitionnelles.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti"
al Academiei Române, Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

BDD-A24874 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:42:13 UTC)